

ETIMOLOGIK TAHLIL ASOSIDA TALABALARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI

Sobirova Noiba Zafar qizi,
Qarshi davlat universiteti Boshlang‘ich
ta’lim kafedrası doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada ona tilimizning millatimiz qadriyati ekanligi, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari mantiqiy fikrlashini o‘stirishda ona tilimizning ahamiyati, etimologik yondashuv asosida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini o‘stirish yo‘llari bayon qilingan. Shuningdek, maqolada MDH mamlakatlari tadqiqotchi olimlarining etimologik yondashuga oid fikr-mulohazalari ham keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: mantiqiy fikrlash, aqliy operatsiya, analiz, sintez, tafakkur, fikrlash, mustaqil fikrlash, yangilik, innovatsiya, tanqidiy fikrlash.

EFFECTIVENESS OF DEVELOPING STUDENTS' LOGICAL THINKING BASED ON THE ETYMOLOGICAL APPROACH

Abstract: This article describes that the native language is a value of our nation, the importance of the native language in the development of logical thinking of primary school students, as well as ways to develop logical thinking of students based on the etymological approach. The article also mentions the opinions of research scientists from the CIS countries regarding the etymological approach.

Key words: logical thinking, mental operation, analysis, synthesis, thinking, reasoning, independent thinking, innovation, innovation, critical thinking.

Davlatimiz rahbari va hukumatimiz keyingi yillarda ona tilimizning nufuzini oshirish maqsadida bir qancha meyoriy hujjatlarni qabul qildi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 oktabrda O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqidagi” gi qonunni qabul qilinganligining o‘ttiz yilligini keng nishonlash to‘g‘risida”gi PQ-4479-sonli qarori qabul qilindi. Mazkur qarorda ona tilimiz haqida quyidagi fikrlar bildirib o‘tilgan: “Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo‘lgan o‘zbek tili xalqimiz uchun milliy o‘zlik va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma’naviy boylik, mamlakatimizning siyosiy-ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyotida g‘oyat muhim o‘rin egallab kelayotgan buyuk qadriyatdir [1].

Darhaqiqat, ona tilimiz xalqimiz uchun buyuk qadriyat hisoblanadi, negaki u barchamizga shonli tariximiz, buyuk ajdodlarimiz, porloq kelajagimiz, Ona Vatanimiz go‘zalligi, xalqimizning tantiligi, donoligi, mehnatkash va mehribonligi haqida ma’lumot beradi. Shu boisdan xalqimiz tomonidan “Til-millat ko‘rki!”-deb bekorga aytilmagan. Ona tilimizda milliyligimiz ufurib turadi, qayerda bo‘lmaylik tilimizga ko‘ra bizni o‘zbek millatiga mansub ekanligimizni anglab olishadi.

Quvonarlisi shuki, hozirgi kunga kelib, yurtimizdagi barcha ta’lim muassasalari, tashkilotlar, davlat boshqaruv organlari, zavod va fabrikalar o‘z faoliyatlarini ona tilida

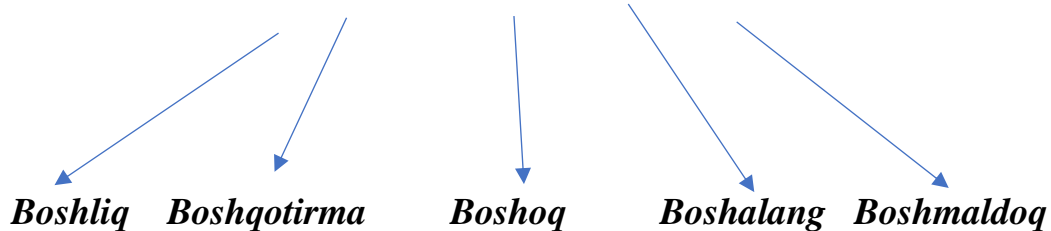
olib bormoqda. Buning natijasida esa xalqimizning anchagina savodxonlik darajasi ham ortdi.

Barchamizga ma'lumki, kishilarning nutqiy, imloviy va boshqa savodxonliklari ta'lim jarayonida shakllantiriladi. Bu borada oliy ta'limning o'rni va ahamiyati yuqoridir. Ayniqsa, pedagogik ta'lim jarayonida talabalarning imloviy va nutqiy savoxonligini rivojlantirish etimologik ona tili darslarida etimologik tahlildan foydalanish maqsadga muvofiq. Etimologik tahlil — so'zlarning kelib chiqish tarixi, ularning yasalish jarayoni, izohi hamda to'g'ri yozilish jarayonini o'rgatadigan tahlillardan biridir. Etimologik tahlil yordamida talabalarning mantiqiy fikrlashi, dunyoqarashi va tafakkuri o'sib boradi.

Rus tadqiqotchi olimlaridan O. N. Kondratyeva “Этимологический анализ на уроках русского языка как одно из средств повышения орфографической грамотности учащихся среднего звена” nomli maqolasida etimologik tahlil haqida quyidagicha fikrlarni bildirib o'tadi: “Darsda etimologik tahlil va uning elementlaridan foydalanish rus tilini o'rganishga doimiy qiziqish uyg'otish imkonini beradi, chunki o'qituvchi tomonidan taklif qilinadigan qiziqarli mashqlar lingvistik qobiliyatni rivojlantiradi, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, yodlashni osonlashtiradi va til o'rganishga nisbatan talablarini to'ldiradi” [3; 119]. U tadqiqot ishida tarixiy so'zlardan qanday qilib yangi so'zlar hosil qilganligini va ular qanday ma'no anglatishini o'quvchilarga turli usullar yordamida o'rgatish metodikasini ishlab chiqadi.

Quyida biz ham o'zbek tilidagi ayrim so'zlarni etimologik jihatdan talabalar bilan birga tahlil qilishga harakat qilamiz. Masalan, Bosh - o'zbekcha — “Tananing bo'yindan yuqori (old) qismida joylashgan a'zo”. Buning uchun o'qituvchi doska markaziga “Bosh (o'zbekcha)” so'zini yozib qo'yadi va bir nechta strelkalarni yo'naltiradi, talabalar navbat bilan har bir strelka markaziga “bosh” so'zi ishtirok etgan so'zlarni yozadilar. Masalan, quyidagi ko'rinishda bo'lishi mumkin:

Bosh(o'zbekcha)

Navbatdagi vazifa: talabalar doskaga yozgan so'zlarini izohlab beradilar. Bunda ular izohli lo'g'atlardan foydalanishlari mumkin.

Boshliq—rahbar, jamoa boshlig'i

Boshqotirma—jumboq, echimini kutayotgan muammo

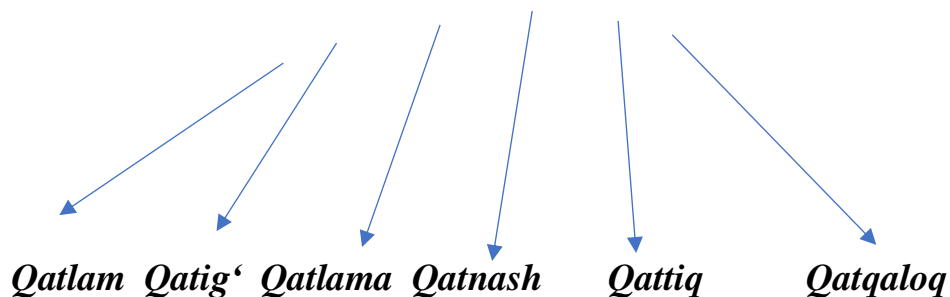
Boshqoq —to'pmeva xili, asosan donli o'simliklarga xos.

Boshalang —bosh kiyimsiz.

Boshmaldoq —panjadagi birinchi yo'g'on barmoq.

Xuddi shunday “Qat” – eski turkiy so'z — qatlam so'zini ham etimologik jihatdan tahlil qilib chiqamiz.

Qat (eski turkiy so‘z)

Qatlam **Qatig‘** **Qatlama** **Qatnash** **Qattiq** **Qatqaloq**

Qatlam — ketmaket joylashish

Qatig — sut mahsuloti bo‘lib, tabiiy sutdan uni maxsus bakteriyalar yordamida achitish orqali olinadi.

Qatlama — oddiy xamirdan yupqa yoyib, yog‘da pishiriladigan taom.

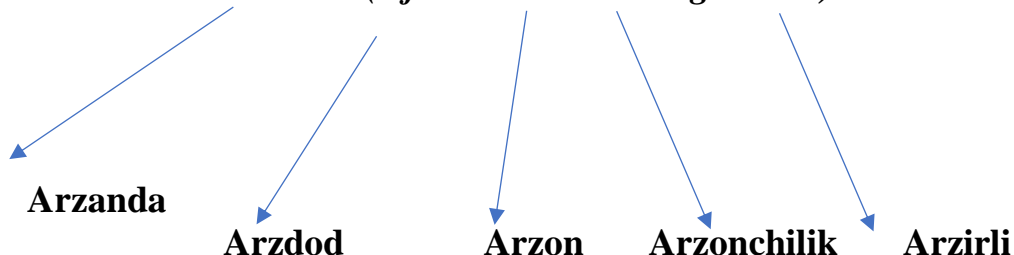
Qatnash — ishtirok etish.

Qattiq — mahkam, mustahkam, pishiq.

Qatqaloq — kuchli yog‘inlar va sug‘orishdan so‘ng tuproq betida hosil bo‘ladigan qattiq qatlam.

Jumladan, tilimizda juda ko‘p ishlatadigan “Arz” so‘zini ham quyidagicha etimologik tahlil qilishimiz mumkin:

Arz (tojik tilidan kirib kelgan so‘z)

Arzanda — suyukli, erka, erkatoy yoki munosib, loyiq.

Arzdod — arz qilmoq, shikoyat qilmoq, kimgadir murojaat qilmoq.

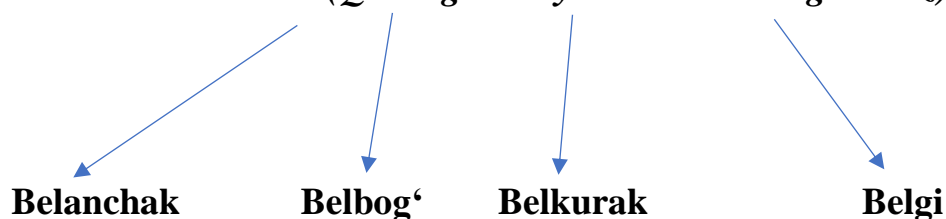
Arzon — bahosi, narxi yuqori bo‘lmagan buyum yoki narsa.

Arzonchilik — narx-navoning pastligi, arzonligi.

Arzirli — maqtovg‘a loyiq ish, arziydigan sovg‘a.

Яна бир тилимизда жуда кўп ишлатадиган сўзлардан бири “Бел” сўзини куйидагича этимологик таҳлил қилиш мумкин:

Bel (Qadimgi turkiy tildan kirib kelgan so‘z)

Belanchak

Belbog‘

Belkurak

Belgi

Belanchak — yosh bolalarni ovutish va uxlatish maqsadida tayyorlangan arg‘imchoq.

Belbog‘ — asosan erkaklar beliga bog‘lanadigan to‘rtburchak shaklidagi qars.

Belkurak —yerni bellash va erda sochilib turgan biron narsani yig‘ish uchun ishlatiladigan xo‘jalik asbobi.

Belgi—tanib olish, ko‘rsatish yoki farqlashga xizmat qiluvchi narsa; nishon, alomat; tamg‘a.

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash joizki, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini o‘stirishda etimologik yondashuvdan foydalanish natijasida boshlang‘ich ta’lim samaradorligi yanada ortadi. Chunki, o‘quvchilar bu yoshda o‘ta qiziquvchan bo‘ladilar, tevarak-atrofdagi barcha narsa va predmetlarning nomini, so‘zlarning mazmunini bilishni istaydilar. Ularning bu kabi qiziqish va istaklarini turli yo‘llar va yondashuvlar asosida ta’minlab borish pedagogik jarayon oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сонли қарори.

2. Каримкулова, Ф., & Орипова, Н. (2022). Tafakkur jarayonlari va uning shakllanish bosqichlari. *Обществоинноватсия*, 3(3/S), 215-221.

3. Кондратьева О. Н. Этимологический анализ на уроках русского языка как одно из средств повышения орфографической грамотности учащихся среднего звена. Кемерово, Россия. *Филологический класс*, 2(52)/2018 г. 119 стр.

4. Педагогика. Энциклопедия. III жилд. жамоа // Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017. – 400 б.

5. Сафарова Р. Ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришнинг тарихий педагогик манбалари ва омиллари. *SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 5 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337*. 631 б.

6. Худойназаров Э. Ўқувчиларида мантикий фикрлашни ривожлантиришда синфдан ташқари ишлардан фойдаланишнинг методик имкониятлари. *Academic Research in Educational Sciences*. Volume 3 | Issue 5 | 2022.

7. Худойназаров Э.М. Бошланғич синф ўқувчиларининг мантикий фикрлашини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш. Фал.ф. д...дисс. – Термиз., 2022. –152 б.

8. Зайнитдинова М. Математика дарсларида ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришга инноватсион ёндашув. *Образование и инноватсионные исследования* (2022 год №5), 195 б.